

Türkiye'nin Avrupa Birliği (15) Pazarında Endüstriler-Arası ve Endüstri-İçi Ticaret Açısından Avantajlı Olduğu Ürün Gruplarının Belirlenmesi: 1995-2007

Hüseyin ALTAY*
Süleyman Emre ÖZCAN**
İbrahim Tuğrul ÇINAR***

Özet: Uluslararası ticaretteki gelişmeler incelendiğinde dış ticaretin temelde, endüstriler-arası, özellikle son yıllarda da artan bir düzeyde endüstri-İçi ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Endüstriler-arası ticaret, ülkelerin sahip oldukları üretim faktörlerindeki farklılıklara dayandırılırken, endüstri-İçi ticaret ise daha çok benzer faktör yoğunluğuna sahip ülkeler arasında ölçek ekonomileri ve ürün farklılaştırmasıyla açıklanmaktadır. Bu kapsamda çalışmada Türkiye'nin AB (15) pazarında, endüstriler-arası ve endüstri-İçi ticaret açısından avantajlı olduğu ürün grupları Balassa Endeksi ve Grubel-Lloyd Endeksi kullanılarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgular Türkiye'nin genel olarak düşük katma değerli ürünlerde avantajlı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Ticaret, Endüstriler-arası Ticaret, Endüstri-İçi Ticaret,

Determination of Advantageous Commodity Groups of Turkey Interms of Intra-Industry and Inter-Industry Trade in European Union (15) Market: 1995-2007

Abstract: When the developments in the international trade are analyzed, it can be seen that foreign trade has been mainly depending on the inter-industry trade, especially in recent years this dependence has also been accompanied by intra-industry trade at an increasing rate. While inter-industry trade is explained depending on the production factors' differences that countries own, intra-industry trade is rather explained by on the economies of scale and product differentiation among the countries, which have similar factor endowment. Within this scope, in this study, Turkish advantaged commodity groups are determined on the basis of inter-industry and intra-industry trade in European Union by using Balassa's Index and Grubel-Lloyd index. Results demonstrate that Turkey has advantage of low added value goods in general.

Keywords: European Union, Trade, Inter-Industry Trade, Intra-Industry Trade,

GİRİŞ

Ülkeler arasındaki ticari ilişkiler incelendiğinde, ticaretin genel olarak endüstriler-arası ve endüstri-İçi ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Yapısal anlamda, endüstriler-arası ticaret yoğun olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında, endüstri-İçi ticaret ise gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Gümrük Birliği kapsamında dış ticaretinin en yoğun olduğu AB (15) pazarında, endüstriler-arası ve endüstri-İçi ticaret açısından hangi ürün gruplarında avantajlı olduğunun incelenmesi, endüstriyel bazda Türk Ekonomisi'nin gelişmişlik düzeyi açısından nasıl bir yapıda olduğunun ve aynı zamanda mevcut rekabet gücünün belirlenmesine ışık tutması bakımından önem arz etmektedir. Türk endüstrilerine yönelik

olarak AB pazarında, endüstriler-arası ticaret, diğer bir ifade ile karşılaştırmalı üstünlükler prensibi açısından yapılan çalışmalar incelendiğinde¹, Türkiye'nin AB pazarında genel olarak Hammadde Yoğun, Emek Yoğun ve daha çok düşük katma değerli Sanayi Ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda endüstri-İçi ticaret açısından yapılan çalışmalar incelendiğinde ise², Türkiye'nin dikey farklılaştırılmış sanayi ürünlerinde endüstri-İçi ticaret gerçekleştirdiği, Gümrük Birliği sürecinin başlamasından sonra da endüstri-İçi ticaret oranlarının artma eğiliminde olduğu ifade edilmiştir.

Çalışmada, öncelikle endüstriler-arası ve endüstri-İçi ticareti açıklayan teoriler ve bu teoriler ekseninde yapılan çalışmalarla konuya ışık tutulmaya çalışılacaktır. Sonrasında, SITC - 2 (*Standart International Trade Classification - 2 Diger*)³ kapsamında tanımlanan endüstri ya da ürün grupları bazında Türk Endüstrilerinin AB (15) pazarında 1995 - 2007 yılları arasında endüstriler-arası ve endüstri-İçi ticaret açısından hangi endüstri ya da ürün gruplarında avantaj sağladığı belirlenmeye çalışılacaktır.

ENDÜSTRİLER-ARASI TİCARET

Endüstriler-arası ticaret; bir endüstri⁴deki ürünlerin farklı bir endüstride üretilen ürünlerle değiştirildiği durumu ifade eder (Greenaway, 1985,s.29). Daha geniş bir bakış açısıyla endüstriler-arası ticaret, farklı faktör yoğunluklarına bağlı olarak farklı verimlilik düzeylerindeki ürünlerde uzmanlaşma sağlayan ülkeler arasındaki farklı ürünlere dayalı ticarettir. Uluslararası ticareti genel olarak ülkeler arasındaki bu tür farklılıklar prensibiyle açıklamaya çalışan bu yaklaşımın teorik altyapısı; *Adam Smith*, *David Ricardo*, *Eli F.Hechscher* ve *Bertil Ohlin*'in çalışmalarıyla oluşturulmuştur.

The Wealth of Nations (1776) adlı eseriyle büyük bir çıkış açan *Adam Smith*'e göre iki ülke arasındaki iki ürünlü ticaret modeli, ülkelerin sahip oldukları *mutlak üstünlüklere* göre gerçekleşir (*Theory of Absolute Advantages*). Buna göre her iki ülke de emek-değer teorisi yaklaşımınca⁵, diğerine göre daha verimli (*düşük maliyetli*) olduğu ürünün üretiminde uzmanlaşarak bu ürünleri ihraç edecek, verimsiz olduğu ürünün üretimini ise karşı tarafa bırakarak bu ürünü de ithal edecektir (Salvatore, 1990, s.22). Dolayısıyla bu yolla, her iki ülkenin kaynakları daha etkin biçimde kullanılacağı ve daha fazla çıktı düzeyine ulaşılacağından her iki ülkenin de refahı karşılıklı olarak artmış olacaktır. Ancak, iki ülke ve iki ürün modeline göre kurulan teori bir ülkenin diğerine göre her iki üründe de mutlak üstünlüğe sahip olduğu durumu

¹ DPT (1988 - Aktan ve Vural, 2004), Güran (1990), DTM (1990-1999), Karakaya ve Özgen (2002), Yılmaz (2003), Yılmaz ve Ergün (2003), Ferhan, Akgüngör ve Yüksel (2004), Utuklu ve Seymen (2004)

² Tekgül (2000), Yenilmez (2004), Narin (2002)

³ İlgili veriler AB'nin resmi internet sitesi olan (www.eurostat.com) adresinden alınmıştır

⁴ **Endüstri:** aynı üretim teknikleri kullanarak özdeş ya da benzer ürünler üreten firmaların oluşturduğu ekonomik grup olarak tanımlanmaktadır.

⁵ **Smith** ve **Ricardo**'yla başlayan Klasik Ekol'e göre bir ürünün maliyeti (*fiyatı*) onun üretimi için harcanan emek miktarı/zamanı ile ölçülmektedir. Dolayısıyla ülkelerin üretim maliyetlerindeki farklılıklar emek verimliliklerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bu ekole göre emek homojendir (*türdeş*) ve sermaye ise üretim aracı şeklindeki emek olarak kabul edilmektedir.

* Yrd. Doç. Dr. Bilecik Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

** Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F.

İktisat Bölümü

*** Arş. Grv., Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

açıklayamamaktadır. Teorideki bu önemli eksiklik ise *David Ricardo* tarafından giderilmiştir.

David Ricardo, On The Principles of Political Economy and Taxation (1817) adlı eserinin VII. (*On Foreign Trade*) bölümünde *mutlak üstünlüklere* ilişkin analizleri geliştirerek *Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi*'ni (*Theory of Comparative Advantages*) ortaya atmıştır. *Ricardo*'ya göre uluslararası ticareti *mutlak üstünlüklere* dayandırmaya gerek yoktur. Böyle bir yaklaşım teorisinin kapsamını daraltmaktadır (Seyidoğlu, 2003, s.18). *Ricardo*'nun *Karşılaştırmalı Üstünlükler* prensibine göre, bir ülke diğer ülkeye göre her iki ürünün üretiminde de mutlak olarak dezavantaja sahip olsa dahi belirli şartlar altında dış ticaret gerçekleştirildiğinde her iki ülke de ticaretten kazançlı çıkabilecektir (Carbough, 1992, s.19). Öyle ki; mutlak olarak her iki üründe de dezavantajlı durumda olan ülke karşılaştırmalı olarak daha az verimsiz olduğu alanda uzmanlaşırken, diğer ülke de karşılaştırmalı olarak daha yüksek verime sahip olduğu alanda uzmanlaşacaktır (Ellsworth, 1958, s.62). Bu yaklaşım çerçevesinde, ülkelerin uzmanlaştıkları ürünleri ihraç edip, uzmanlaşmayı karşı tarafa bıraktıkları ürünleri ithal etmeleri her iki ülkenin de refahını karşılıklı olarak artıracaktır. *David Ricardo* bu iddiasını eserinde şu şekilde açıklamaktadır:

“...iki kişiden her birinin hem ayakkabı hem de şapka yapabildiğini ama birinin her iki ürünün üretiminde de üstün olduğunu düşündüğümüzde; eğer üstünlük şapka yapımında beşte bir ya da yüzde 20 ve ayakkabı yapımında üçte bir ya da yüzde 33 oranındaysa, en usta kişinin kendisini sadece ayakkabı yapımına vermesi ve diğerinin şapka yapması her ikisinin çıkarına da daha uygun düşmeyecek midir? (Ricardo, 1817/1996, s.95)”

Ricardo'nun geliştirdiği *Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi*, belirli şartlar altında hala geçerliliğini sürdürmektedir. Ancak teorisinin en önemli eksikliği, ülkeler arasında dış ticaretin en önemli nedeni sayılan emeğin verim farklılıklarının hangi temele dayandığını açıklamamış olmasıdır. Bu eksiklik ise, *Eli F. Heckscher* ve *Bertil Ohlin* tarafından giderilerek *Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi* daha açıklayıcı ve geçerli bir yapıya kavuşturulmuştur.

Ricardo'yu izleyen yüzyılda, birçok iktisatçı karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımına olumlu katkılarda bulunmuşlardır. Örneğin, *Jacop Viner* ve *Gottfried Haberler* emek-değer teorisine olumlu eleştirilerle katkıda bulunurken, *John Stuart Mill* ticaret hadlerini (*göreceli fiyatlar*) açıklamak için bu yaklaşıma “*karşılıklı talep*” (*reciprocal demand*) kanunuyla katkıda bulunmuştur. Ancak, en önemli katkı *Bertil Ohlin*'in 1933 yılında yayımlanan *Interregional and International Trade* isimli çalışması olmuştur. Aslında *Ohlin*'in bu çalışması, temellerini *Eli F.Heckscher*'in ortaya attığı çalışmanın geliştirilmiş şeklidir. Bundan dolayı bu teori *Heckscher-Ohlin* (*H-O*) teorisi olarak adlandırılmaktadır (Root, 1990, s.42). Teorisinin temellerini *The Effect of Foreign Trade on The Distribution of Income* (1919) adlı çalışmasıyla atan *F. Heckscher* ülkeler arasındaki karşılaştırmalı olarak farklı üstünlüklerin ve dış ticaretin nedenine ilişkin görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

“Ülkeler arasında ticarete başlamanın gerekli ön koşulu, ülkelerin farklı kıtlık oranları, diğer bir ifade ile farklı ürünlerde kullanılan üretim faktörleri arasındaki farklı oranlara bağlı olarak, ülkelerin sahip oldukları üretim faktörlerinin nispi fiyatlarındaki farklılıklardan şeklinde özetlenebilir (Heckscher, 1919/1991, 48)”

Ülkelerdeki üretim faktörlerinin farklı yoğunlukları, karşılaştırmalı üstünlüklerdeki farklılıkları meydana getirmekte bu durum da ülkeler arasında ticarete yol açmaktadır (Johnson, 1962, s.29). Genel olarak, bir ülkede bol bulunan faktörler nispeten ucuz, kıt olan faktörler de nispeten pahalı olarak temin edilecektir. Dolayısıyla, bol olan faktöre dayalı olan ürünlerin üretiminde uzmanlaşma sağlanıp bu ürünler ihraç edilirken, kıt olan faktöre dayalı ürünler ise ithal edilecektir (Ohlin, 1933/1967, s.63). Bu nedenle, farklı faktör yoğunluklarına bağlı olan avantajlar dış ticaret sayesinde ülkelerin kazançlı çıkmalarına olanak sağlayacaktır.

Teori, *Ricardo*'nun dış ticaretin temeli olarak ortaya koyduğu emek verimliliklerindeki (*üretim maliyeti*) farklılıkların nedenini ülkelerdeki faktör yoğunluklarına bağlayarak *Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine* son şeklini kazandırmıştır. Ayrıca, *Heckscher-Ohlin Teorisi*'nde, *Ohlin*'in 1924 yılında yayımladığı *The Theory of Trade* isimli çalışmasında emek-değer teorisinin çıktığını ispatlamasıyla⁶, *Ricardo*'nun *Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi*'nde ifade ettiği *emek faktörüne* ek olarak *sermaye faktörü* de dahil edilerek ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüklerin tek faktörden ziyade çoklu faktörlerle de gerçekleşeceği kanıtlanmıştır.

Ortaya atılan bir teorisinin varsayımları ile gerçek hayatta meydana gelen olaylar arasında ne kadar güçlü benzerlikler kurulabilmiş ise, teoride ifade edilen ekonomik ilişkiler arasındaki bağın o kadar kuvvetli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, dış ticareti açıklayan teorilerin gerçek verilerle test edilmesi, ileri sürülen varsayımların gerçeği ne ölçüde yansıttığını ortaya koyacaktır (Karluk, 2002, s.109).

Bu anlamda ilk çalışma *Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini* ABD ve İngiltere'nin 1937 yılı verileriyle test eden *MacDougall*'a aittir. *MacDougall*, ABD ve İngiltere'nin emek verimlilikleriyle ihracat kapasitelerini karşılaştırmalı olarak analiz etmiş ve emek verimliliği ile ihracat performansı arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Benzer çalışmayı 1950 yılı verileriyle yapan *Balassa*'da *Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini* destekler nitelikteki benzer sonuçlara ulaşmıştır (Wells,1973, ss.47-49)

Ancak, beklenmedik sonuçlarla karşılaşan ve ciddi tartışmalara yol açan çalışma ise *Leontief*'in (1951/1969, s.1956) *Heckscher-Ohlin Teorisi*'ni test ettiği çalışması olmuştur. *Leontief*, bir ürünün üretiminde kullanılan ara ürünlerin de faktör bileşimlerini hesaplamayı mümkün kılan *input-output* yöntemini geliştirerek *Heckscher-Ohlin Teorisi*'ni ABD'nin 1947 yılı verileriyle test etmiş ve aşağıdaki sonuca ulaşmıştır.

Tablo 1: Leontief'in Heckscher-Ohlin Teorisi Test Sonuçları

	<i>İhracat (Mil. \$)</i>
<i>İthal İkameler (Mil. \$)</i>	
<i>Sermaye (1947 Fiyatlarıyla \$)</i>	2,550,780
	3,091,339
<i>Emek (kişi/yıl)</i>	182,313
	170,004

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. *OHLIN Bertil, "The Theory of Trade" Heckscher-Ohlin Trade Theory, The MIT Press (Edited by, Harry Flam and M. June Flanders), Cambridge, 1991, ss. 200-201*

Kaynak: LEONTİEF Wassily, “Domestic Production and Foreign Trade: American Capital Position Re-examined” BHAGWATI Jadish, **International Trade**, Penguin Books Inc., Harmondsworth, 1969, s.125

Heckscher-Ohlin Teorisi'ne göre ABD'nin sermaye yoğun ürünleri ihraç etmesi, buna karşılık emek yoğun ürünleri ise ithal etmesi beklenirken, test sonuçları bunun tam tersini göstermektedir. Teori ile test sonuçları arasındaki bu çelişki *Leontief Paradoksu* olarak adlandırılmış ve *Leontief*'in ortaya koyduğu bu çelişkili çalışma birçok yönden eleştiriye uğramıştır. *Leontief* ise, bu durumu ABD'deki emek verimliliği kapasitesi ile açıklamaya çalışsa da, sermaye faktörünün en yoğun olarak bulunduğu ABD'nin sermaye yoğun ürünleri ithal etmesinin *Heckscher-Ohlin Teorisi* ile açıklanamayacağı kesinleşmiştir.

Bu gelişmeler çerçevesinde, 1960'lı yıllardan sonra uluslararası ticaretin farklı nedenlerini araştırmak üzere yapılan yeni ampirik çalışmalar ve geliştirilen yeni teorilerle birlikte *endüstri-içi ticaret* kavramı ortaya çıkmaya başlamıştır.

ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET

*Endüstri-içi ticaret*⁷; benzer ürünlerin ticareti (Greenaway, 1985, s.29), benzer ürün gruplarının kendi arasındaki ticareti (Balassa, 1963, s.178) veya benzer endüstrilerde üretilmiş ürünlerin ticareti (Hummels ve Levinsohn, 1993, s.445), hatta bazı durumlarda aynı ürünlerin ticareti (Adler, 1970, s.177), farklı bir bakış açısıyla da, çokuluslu şirketler ve onların yabancı ortakları arasındaki ticareti (Root, 1990, s.110), ve en geniş anlamıyla ise, benzer faktör yoğunluğuna sahip ülkelerin aynı ya da benzer ürünleri eşanlı olarak ihraç ve ithal etmeleridir⁸ (Pugel, 2004, s.92) şeklinde tanımlanabilir.

Endüstri-içi ticaret kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan öncü çalışmalar *Bela Balassa* tarafından yapılmıştır. *Balassa* ilk olarak 1963 yılında *Avrupa Ekonomik Topluluğu* üzerine yaptığı çalışmasında, Topluluk içindeki mamül madde ticaretinin daha çok ürün gruplarının kendi içindeki ticareti şeklinde gerçekleştiğini ifade etmiştir. Sonrasında *Balassa* (1966) bu durumu endüstri-içi ticareti ölçen bir endeks geliştirerek istatistiki olarak da ispatlamıştır.

Aslında, AET'nin 1957 yılında kurulmasından önce, benzer faktör yoğunluğuna sahip Avrupa ülkelerinin ekonomik entegrasyona girmesinin bazı sakıncalar doğuracağı, hatta üçüncü ülkelere uygulanacak tarifelerden dolayı Avrupa ülkelerine yönelik ihracatı olan sanayi ülkelerinin bundan ciddi zarar görecekları ileri sürülmekteydi. Ancak *Balassa*'nın 1966 yılında 1958-1963 yılı verilerini kapsayan

⁷ *Endüstri-içi ticaret kavramı çeşitli kaynaklarda, “İki Yönlü Ticaret”, “Ticaret Genişlemesi”, “Çapraz (Çekme) Taşıma”, “Benzer Ürünlerde İki Yönlü Ticaret” olarak da ifade edilmektedir*

⁸ *Grubel-Lloyd (1975), Balassa (1979), Falvey (1981) ve Krugman (1981) gibi iktisatçılar, ölçeğe göre sabit getiriler varsayımının, ölçeğe göre artan getiriler varsayımıyla genişletilmesi durumunda, Eithier (1982) ise, uluslararası faktör hareketliliğinin gerçekleştiği varsayımı altında endüstri-içi ticaretin H-O teorisi temelinde de açıklanabileceğini ileri sürmektedirler. Ancak, Hummels ve Levinsohn (1995) OECD ülkeleri kapsamında yaptıkları ampirik çalışmada, faktör farklılıkları ile endüstri-içi ticaret arasında negatif bir ilişki tespit etmişlerdir.*

çalışmasının sonuçlarına göre, Topluluğu oluşturan ülkelerin tarife indirimine gitmeleri kendi aralarındaki *endüstri-içi ticareti* geliştirirken, üye ülkelerle ticari ilişkileri bulunan ve başta ABD gibi büyük ihracatçı ülkelerin ihracatlarında beklenildiği kadar bir azalma tespit edilmemiştir.

Temellerini *Balassa*'nın ortaya koyduğu endüstri-içi ticaret kavramına yönelik çalışmalar, *Grubel-Lloyd*'un (1975) *Balassa*'nın endüstri-içi ticareti ölçmek için geliştirdiği basit endeksi daha kapsamlı bir yapıya kavuşturmasıyla hız kazanmaya başlamıştır. Öyle ki, *Grubel-Lloyd*'un geliştirdikleri endeks yöntemiyle özellikle, sanayileşmiş ülkeler arasında sanayi ürünleri ticaretinin endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleştiğini ispatlaması, dış ticaret konusundaki çalışmaların yoğun olarak endüstriler-arası ticaretten endüstri-içi ticarete kaymasına neden olmuştur. Endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelik çalışmaların da özellikle “ölçek ekonomileri”⁹ ve “ürün farklılaştırması”yla “*eksik rekabet piyasaları*”¹⁰ üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Ayrıca, “*çok uluslu şirketler teorisi*” ve “*ekonomik entegrasyon teorisi*”¹¹ açısından da endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türkiye, 1996 yılından itibaren 15 AB üyesi ülkeyle, Gümrük Birliği ilişkisi içerisinde dış ticaretini ağırlıklı olarak bölgesel bir zemine kaydırmıştır. 1996 yılından günümüze kadar geçen süre içerisinde Türkiye'ye ait dış ticaret verileri incelendiğinde de dış ticaretin yoğun olarak Gümrük Birliği kapsamındaki AB (15) ülkeleriyle gerçekleştirilmekte olduğu görülmektedir. Dolayısıyla AB (15) pazarı Türk dış ticareti açısından büyük önem taşımakta, diğer bir deyişle Türk endüstrilerinin AB (15) pazarındaki başarı ya da başarısızlığı Türk ekonomisini önemli derecede etkilemektedir.

⁹ *Endüstri-içi ticareti, ölçek ekonomileri, monopolcü rekabet ve ürün farklılaştırılmasıyla açıklayan teorik yaklaşımın temelleri Dixit ve Stiglitz (1977), Dixit ve Norman (1980), Krugman (1979-1980-1981-1983), Helpman (1981), Ethier (1979-1982), Helpman ve Krugman (1985) gibi iktisatçıların çalışmalarıyla atılmaya başlamıştır. Bu teorik çalışmaların test edildiği ampirik çalışmalarda ise endüstri-içi ticaret ve ölçek ekonomileri arasındaki ilişki anlamında farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin Harrigan (1994) endüstri-içi ticaret ve ölçek ekonomileri arasında pozitif bir ilişki tespit ederken, Loertscher ve Wolter (1980) ise endüstri-içi ticaret ile ölçek ekonomileri arasında bir ilişki olmadığı sonucuna varmışlardır.*

¹⁰ *Bu konudaki ilk çalışmalar Dixit, Stiglitz (1977) ve Krugman (1979) tarafından yapılmıştır. Ayrıca, monopolcü rekabet ve endüstri-içi ticaret üzerine Hummels, Levinsohn (1995) ve Harrigan (1994)'ın yaptıkları ampirik çalışmalarda olumlu sonuçlara ulaşılmıştır.*

¹¹ *Balassa 1966 yılındaki çalışmasında Verdoorn (1960)'un çalışmasına da atıfta bulunarak Benelux Birliği için Verdoorn'un benzer sonuçlara ulaştığını ifade etmiştir. Yine aynı şekilde, Balassa (1986-a), Balassa ve Bauwens (1987) ekonomik entegrasyon ve endüstri-içi ticaret arasında pozitif ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, Sapir (1992) genişleme sürecindeki AB'de (20 ülke) eski üye ülkelerle yeni üye ülkeler arasındaki endüstri-içi ticaretin artma eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca, Balassa ve Bauwens (1987) yaptıkları ampirik çalışmada, endüstri-içi ticaret ile; ortalama gelir düzeyi, ortalama ülke büyüklükleri, ülkeler arasındaki ticari uyum, ülkeler arasında ortak sınırların varlığı ve ortak dil kullanımı arasında pozitif ilişki tespit etmişlerdir.*

Bu açıdan araştırmanın en temel amacı; Türkiye'nin AB (15) pazarında, endüstriler-arası ve endüstri-içi ticaret açısından avantaj ve dezavantaja sahip olduğu endüstri ya da ürün gruplarını belirlemektir. Endüstriler-arası ve endüstri-içi ticaret açısından avantajlı ya da dezavantajlı ürün gruplarının hangileri olduğunun belirlenmesi, AB karşısında Türk Endüstrilerinin yapısal durumunun belirlenmesi açısından gereklilik arz etmektedir. Böyle bir yapısal durumun tespiti de, Türkiye'nin AB karşısında hangi endüstrilerde uzmanlaşma sağladığını ortaya koyarken, Gümrük Birliği'ne yönelik olarak sürdürülen tartışmalara da ışık tutması açısından önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bilindiği gibi, endüstriler-arası ticaret farklı ülkeler arasındaki farklı karşılaştırmalı üstünlüklerin varlığına, karşılaştırmalı üstünlükler prensibi de *Ricardian* ve *H-O Teorilerine* dayandırılmaktadır. *Ricardian Teori*, karşılaştırmalı üstünlükleri ülkeler arasındaki teknolojik farklılıklardan kaynaklanan verimlilik (*maliyet*) farklılıklarıyla açıklarken, *H-O Teorisi* ise, ülkeler arasındaki teknoloji düzeyini benzer kabul edip, karşılaştırmalı üstünlüğe neden olan verimlilik farklılıklarını ülkeler arasındaki farklı üretim faktörü yoğunluklarına, dolayısıyla farklı faktör fiyatlarının varlığına dayandırmaktadır (Utkulu ve Seymen, 2004, s.8). Bu yaklaşımlar çerçevesinde, bir ülkenin ürün bazında ihracatının yapısı bazı iktisatçılara göre o ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüklerini, ithalatının yapısı ise, karşılaştırmalı dezavantajlarını yansıtmaktadır (Togan, 1993, s.262)

Bu kapsamda geliştirilen *Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksleri (Revealed Comparative Advantage - RCA)* bir ülkenin, sahip olduğu üretim faktörleri itibarıyla, referans olarak alınan ülke ya da ülke grupları karşısında hangi ürünlerin üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını belirlenmesinde kullanılan bir ölçüm yöntemidir.

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi, temel olarak ülkelerin açıklanmış ihracat rakamlarından ya da ihracat paylarından hareketle karşılaştırmalı olarak ülkelerin zayıf ya da güçlü durumdaki ihracat sektörlerinin ampirik açıdan belirlenmesini hedef alır (Hinloopen ve Marrewijk, 2004, s.1). Endeks temel olarak, ülkeler arasında gerçekleştirilen ticaret sonrası verilerine dayandırıldığından ülkeler arasında karşılaştırmalı üstünlüklere yansıyan nispi fiyatların olduğu kadar fiyat dışı faktörlerin de etkisini içerir (Li ve Bender, 2002, s.2). Ayrıca endeks, ülkelerin ihracat ürünleri kapsamında sahip oldukları nispi faktör yoğunluklarındaki ve verimliliklerindeki değişimin de incelenmesini sağlar (Batra ve Khan, 2005, s.5).

Balassa (1965)'a göre ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükleri belirleyen bir çok faktör bulunmaktadır. Hatta bu faktörlerin bazıları daha etkin iken bazıları da karşılaştırmalı üstünlüklerin belirlenmesinde nispeten daha zayıf kalmaktadır. Bu etkinlik ve zayıflığa bağlı olarak da bu faktörlerin ölçülebilmesi zorlaşmaktadır. Bu açıdan *Balassa*, gözlemlenebilir ya da gözlemlenmiş ticari ilişkileri temel alıp ölçülen karşılaştırmalı üstünlüğü "*açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler*" olarak adlandırmıştır (Hoen ve Oosterhaven, <http://som.rug.nl>, s.1).

Türkiye'nin AB (15) pazarında, diğer bir ifade ile AB'ye üye ve Türkiye'nin Gümrük Birliği çerçevesinde yer alan ilgili 15 ülke karşısında 1995 - 2007 yılları arasında hangi endüstrilerde ya da hangi ürünlerin üretiminde endüstriler-

arası ticaret açısından karşılaştırmalı üstünlük avantajına ya da dezavantajına sahip olduğu *Balassa*'nın;

$$RCA_B = \ln \left(\frac{\left(\frac{X_{ij}}{X_{it}} \right)}{\left(\frac{M_{ij}}{M_{it}} \right)} \right), \text{ endeks formülü kullanılarak}$$

belirlenmeye çalışılacaktır. Endeks formüllerindeki:

X_{ij} : Türkiye'nin AB (15) pazarına "j" ürününden yaptığı ihracatı

X_{it} : Türkiye'nin AB (15) pazarına yaptığı toplam ihracatı

M_{ij} : Türkiye'nin AB (15) pazarından yaptığı "j" ürünü ithalatını

M_{it} : Türkiye'nin AB (15) pazarından yaptığı toplam ithalatı göstermektedir

Formülde pozitif değerler ilgili ürün ve yıl itibarıyla endüstriler-arası ticaret açısından karşılaştırmalı üstünlük avantajını, negatif değerler ise endüstriler-arası ticaret açısından karşılaştırmalı üstünlük dezavantajını ifade etmektedir.¹²

Endüstri-içi ticaretin ölçülmesine yönelik olarak geliştirilen modeller ise bir ülkenin ilgili ürün, ürün grubu ya da endüstrisi için gerçekleştirilen ihracat ve ithalat arasındaki uyumu üzerine odaklanmaktadır. Gerçekleştirilen ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine yakın olması ilgili ülke açısından gerçekleştirilen ihracat ve ithalat değerlerinin uyumunu, bir diğer ifadeyle çakışma düzeyini göstermektedir. İhracat ve ithalat değerlerinin uyumu ya da çakışma düzeyinin artması ise endüstri-içi ticaret düzeyinin artması olarak yorumlanmaktadır.

Endüstri-içi ticaretin ölçülmesiyle ilgili ilk çalışma Balassa (1966, s.471) tarafından gerçekleştirilmiştir. *Balassa* o zamanki adıyla AET'ye üye olan ve özellikle birbirlerine benzer yapıdaki ülkeler arasındaki ticaretin gelişimini inceleyebilmek için bir endeks geliştirmiştir. *Balassa* geliştirdiği endeksi şu şekilde ifade etmektedir:

$$IIT_B = \frac{1}{n} \sum \frac{|X_i - M_i|}{X_i + M_i}, \text{ Burada;}$$

IIT_B = *Balassa Endeksi*'nin değerini,

X_i = "i" endüstrisinin ya da ürününün ihracatını,

M_i = "i" endüstrisinin ya da ürününün ithalatını,

¹² Hesaplanan RCA değerlerinde çalışmanın hedefi doğrultusunda ölçümü daha da hassaslaştırmak amacıyla; $RCA > 0,5$ ise ilgili sektör yada ürün için karşılaştırmalı üstünlük avantajının yüksek olduğu, $-0,5 < RCA < 0,5$ ise, karşılaştırmalı üstünlük avantajının marjinal sınırda olduğu, $RCA < -0,5$ ise, karşılaştırmalı üstünlük avantajının oldukça düşük olduğu şeklinde de bir sınıflandırma yapılabilmektedir

$n =$ ihracat ve ithalat için gözlemlenen yıl sayısını ifade etmektedir.

*Balassa Endeksi*nde, ilgili ülkenin referans alınan ülke ya da ülke grubu karşısındaki “*i*” endüstrisi ya da ürününe ait ihracat ve ithalat rakamlarının mutlak farkı toplam ihracat ve ithalata oranlanmakta, bu oran da ticaret verilerinin elde edildiği yıl sayısına bölünerek, ortalama endüstri-içi ticaret seviyesi hesaplanmaya çalışılmaktadır. *Balassa Endeksi* “0” ile “1” arasında değerler almaktadır. Endeks değerlerinin “0”a yaklaşması “*i*” endüstrisi ya da ürünü için ilgili ülkenin referans alınan ülke ya da ülke grubuyla karşılıklı olarak gerçekleştirdiği ticaret açısından ihracat ve ithalat oranlarının birbirine yaklaştığı anlamını ifade eder. Dolayısıyla böyle bir gelişme, ilgili ülke ve referans alınan ülke açısından endüstri-içi ticaretin artmaya başladığı şeklinde yorumlanır.

Grubel ve Lloyd (1975, s.26)’a göre ise *Balassa Endeksi*’nde elde edilen sonuçların güvenilirliği açısından iki önemli sorun bulunmaktadır. Öncelikle endeks, ülkenin gerçekleştirdiği toplam dış ticaret içindeki paylarını dikkate almadan tüm endüstrilere aynı ağırlığı vermektedir. Endeksin ikinci önemli sorunu ise ilgili ülkenin mevcut dış ticaret açıklarını göz önünde bulundurmasıdır. Dolayısıyla dış ticareti açık veren ülkeler açısından sonuçların güvenilirlik sorunu ortaya çıkmaktadır.

Grubel ve Lloyd (1975) *Balassa*’nın geliştirmiş olduğu endeksin sorunlarından hareketle, endüstri-içi ticaretin ölçülmesinde yaygın olarak kullanılan yeni bir endeks geliştirmişlerdir. *Grubel ve Lloyd*’un endüstri-içi ticareti açıklama yaklaşımları; ülkenin gerçekleştirdiği toplam ticaretten endüstriler-arası ticaret değerlerinin çıkartılarak bulunan değer toplam ticarete oranlanması şeklindedir. *Grubel ve Lloyd*’a göre, bir ülkenin toplam ticareti $(X_i + M_i)$ ve endüstriler-arası ticareti ise, $|X_i - M_i|$ olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla “*i*” ülkesinin “*j*” endüstrisi ya da ürünü için, toplam “*j*” ticareti içindeki endüstri-içi ticaret payı:

$$IIT_{GL}^{ij} = \frac{[(X_{ij} + M_{ij}) - |X_{ij} - M_{ij}|]}{(X_{ij} + M_{ij})}, \text{ya}$$

$$\text{da, } IIT_{GL}^{ij} = 1 - \frac{|X_{ij} - M_{ij}|}{(X_{ij} + M_{ij})},$$

Şeklinde formüle edilmektedir. Burada:

IIT_{GL}^{ij} = “*i*” ülkesinin “*j*” endüstrisi ya da ürününde gerçekleşen endüstri-içi ticaretin, “*j*” endüstrisi ya da ürünü için gerçekleşen toplam ticaret içindeki yüzdesel payını,

X_{ij} = “*j*” ürünü, ürün grubu ya da endüstrisinde gerçekleşen ihracatı,

M_{ij} = “*j*” ürünü, ürün grubu ya da endüstrisinde gerçekleşen ithalatı göstermektedir.

Grubel ve Lloyd (1975) tarafından geliştirilen endeks “0” ile “1” arasında değerler alır. Bir “*i*” ülkesinde ilgili “*j*” ürünü, ürün grubu ya da endüstrisi için hiç ticaret gerçekleştirilmemiş olması durumunda ve aynı zamanda sadece ihracat ya da

sadece ithalat gerçekleştirmesi durumunda endüstri-içi ticaretten bahsedilemeyecek ve endeks değeri “0” olarak gerçekleşecektir. Bunun aksine, gerçekleşen ihracat ve ithalat rakamlarının birbirine eşit olması durumunda ise endeks değeri “1” olarak gerçekleşecektir. Dolayısıyla, endeks değerinin “1” e yakın olarak hesaplanması endüstri-içi ticaret seviyesinin toplam ticaret içindeki payının arttığı, “0” yakın olarak hesaplanması ise toplam ticaret içinde endüstri-içi ticaret seviyesinin azaldığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Bu kapsamda, Türkiye’nin AB (15) pazarında hangi endüstri ya da ürün gruplarında yoğun olarak endüstri-içi ticaret gerçekleştirdiği Standart Grubel-Lloyd endeksi kullanılarak belirlenmeye çalışılacaktır.

UYGULAMA

Türkiye ve AB (15)¹³ ülkeleri arasında 1995 - 2007 yılları için, SITC 00-99 kodlu endüstri ya da ürün grupları itibarıyla elde edilen ihracat ve ithalat değerleri ilgili RCA endeks formülüne uygulanmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

¹³ Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya, Lüksemburg, İngiltere, Danimarka, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Finlandiya, İsveç, Avusturya

Tablo 2: Balassa Endeksine Göre AB (15) Pazarında Karşılaştırmalı Üstünlük Avantajının Bulunduğu Endüstri ya da Ürün Grupları

SITC	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	95-07
03	2,260	2,558	1,743	2,039	2,120	2,083	2,535	2,427	-0,003	2,494	2,324	2,459	2,502	2,231
05	4,881	5,281	5,083	4,651	4,424	4,596	4,622	4,206	1,958	4,312	4,139	3,926	3,538	4,303
06	-2,416	-1,606	0,013	0,882	0,989	1,189	1,367	1,944	-0,346	1,240	1,048	1,208	1,519	0,328
12	1,671	1,288	0,732	0,531	1,012	0,938	0,970	0,686	-1,801	0,266	-0,404	-0,003	-0,448	0,412
22	1,622	2,292	0,389	1,862	1,047	0,605	0,995	1,108	-0,535	0,956	0,944	1,807	2,318	1,184
27	2,069	2,159	1,981	1,858	1,874	2,211	1,700	1,650	-0,781	1,560	1,619	1,705	1,815	1,777
29	1,403	1,453	1,142	0,968	0,683	0,710	0,466	0,361	-1,848	0,219	0,049	-0,067	-0,181	0,478
42	0,611	0,995	0,212	-0,512	0,797	-0,865	0,677	-0,217	-1,475	0,384	1,075	1,789	0,955	0,492
52	0,129	0,153	0,431	0,577	0,552	0,716	0,435	0,503	-1,983	0,068	0,120	0,071	0,091	0,286
62	1,045	0,844	0,877	0,852	0,785	0,927	0,964	0,873	-1,341	0,858	1,010	0,877	0,965	0,926
65	0,918	0,914	0,970	1,021	1,003	1,170	0,812	0,655	-1,491	0,759	0,934	1,022	0,990	0,905
66	0,695	0,810	1,006	0,777	0,874	1,185	1,157	1,130	-1,129	1,126	1,115	0,873	0,789	0,987
67	-0,323	-0,539	-0,219	0,295	0,491	0,411	0,287	-0,093	-2,394	0,319	-0,068	0,163	0,146	0,117
68	-0,386	-0,287	-0,358	0,106	0,111	0,362	0,175	-0,109	-2,322	-0,183	-0,149	0,158	0,210	0,038
76	-0,553	-0,345	-0,135	-0,080	-0,754	-0,543	-0,073	0,767	-1,586	0,888	0,804	0,720	0,307	0,260
81	0,225	0,510	0,584	0,205	0,225	0,630	0,646	0,867	-1,395	0,803	0,705	0,583	0,606	0,631
82	0,192	0,264	0,326	0,292	0,594	0,738	0,843	1,226	-0,744	1,438	1,229	1,132	1,119	0,991
83	1,872	1,048	1,138	0,729	1,090	0,887	0,756	1,033	-1,226	0,973	0,789	0,453	0,611	0,858
84	4,350	3,956	3,795	3,575	3,592	3,628	3,303	3,527	1,194	3,421	3,449	3,190	3,060	3,463
96	6,006	3,429	-2,215	-1,534	5,107	***	***	2,394	***	2,454	-3,294	***	-1,160	1,259

SITC 00 - 99 kodlu endüstri ya da ürün grupları, teknolojik alt yapı gereksinimleri açısından 5 farklı sınıfta tanımlanmaktadır (Ferman ve diğ., 2004, s.12; Yılmaz, 2003, s.7). Bu sınıflandırmaya göre genel olarak;

1) SITC - 0 (Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri), 2-(26) (Akaryakıt Hariç, Yenilmeyen Hammaddeler), 3-(35) (Mineral Yakıtlar, Yağlar vb. İlgili Maddeler), 4 (Hayvansal ve Bitkisel Sıvı, Katı Yağlar ve Mumlar) ve 56 (Gübreler (272. Grubun Dışındakiler)) kodlu ürünler “*Hammaddeye Dayalı Ürünler*”,

2) SITC - 26 (Dokuma Elyafı (Yün Topları Hariç) vb. Artıkları), 6-(62, 67, 68) (Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Ürünler) ve 8-(87, 88) (Çeşitli Mamül Eşya) kodlu ürünler “*Emek Yoğun Ürünler*”,

3) SITC - 1 (İçki ve Tütün), 35 (Elektrik Enerjisi), 53 (Debatat ve Boyacılıkta Kullanılan Ürünler), 55 (Uçucu Yağ, Rezinoit, Parfümeri, Kozmetik, Tuvalet Müstahzarları), 62 (Başka Yerde Belirtilmeyen Kauçuk Eşya), 67 (Demir ve

Çelik), 68 (Demir İhtiva Etmeyen Madenler), 78 (Kara Taşları) kodlu ürünler “*Sermaye Yoğun Ürünler*”,

4) SITC - 51(Organik Kimyasal Ürünler), 52 (İnorganik Kimyasal Ürünler), 54 (Tıp ve Eczacılık Ürünleri), 58 (İlk Şekilde Olmayan Plastikler), 59 (Başka Yerde Belirtilmeyen Kimyasal Madde ve Ürünler), 75 (Büro Makineleri, Otomatik Veri İşleme makineleri), 76 (Haberleşme, Sesi Kaydetme ve Kaydedilen Sesi Tekrar Vermeye yarayan Aletler) kodlu ürünler “*Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Yönlü Ürünler*”, ve

5) SITC - 57 (İlk Şekildeki Plastikler), 7-(75, 76, 78) (Makine ve Ulaştırma Araçları) 87 (Başka Yerde Belirtilmeyen Mesleki, İlmi, Kontrol Aletleri ve Cihazları), 88 (Fotoğraf Malzemeleri, Optik Eşyalar, Kol ve Duvar saatleri) kodlu ürünler de “*Zor Taklit Edilebilen Araştırma Yönlü Ürünler*” olarak tanımlanmaktadır.

Bu sınıflandırma itibarıyla *Balassa* Endeksi kullanılarak yapılan hesaplamalarda Türkiye AB (15) pazarında genel olarak; SITC - 03 (Balık, Yumuşakça, Kabuklu ve

Omurgasızlar, vb Ürünler), 05 (Meyve ve Sebzeler), 06 (Şeker, Şeker Ürünleri ve Bal), 22 (Yağlı Tohumlar ve Yağ Veren Meyveler), 27 (Ham Gübre ve Maden (Kömür, Petrol ve Değerli Taşlar Hariç)), 29 (Başka Yerde Belirtilmeyen İşlenmemiş Tarımsal Ürünler), 42 (İşlem Görmemiş Bitkisel Yağlar, Rafine Edilmiş, Fraksiyonlara Ayrılmış) kodlu “HAMMADDE YOĞUN ÜRÜNLER”de,

SITC - 65 (Başka Yerde Belirtilmeyen Tekstil İplikleri, Kumaşlar, Şekil Verilmiş Mensucattan Eşyalar), 66 (Başka Yerde Belirtilmeyen Metal Olmayan Maddeden Yapılmış Eşyalar), 81 (Prefabrik Yapı, Sıhhi Su Tesisat, Isıtma ve Sabit Aydınlatma Cihazları), 82 (Mobilya, Yatak Takımı, Yatak Payandaları ve Yastıkları), 83 (Seyahat Eşyaları, El Çantaları vb. Taşıyıcı Eşya), 84 (Giyim Eşyaları ve Bunların Aksesuarları) kodlu “EMEK YOĞUN ÜRÜNLER”de,

SITC - 12 (Tütün ve Tütün Ürünleri), 62 (Başka Yerde Belirtilmeyen Kauçuk Eşya), 67 (Demir ve Çelik), 68 (Demir İhtiva Etmeyen Madenler), kodlu “SERMAYE YOĞUN ÜRÜNLER”de ,

SITC - 52 (İnorganik Kimyasal Ürünler), 76 (Haberleşme, Sesi Kaydetme ve Kaydedilen Sesi Tekrar Vermeye Yarayan

Tablo: 3. Grubel-Lloyd Endeksine Göre AB (15) Pazarında Sınai Ürün Gruplarının Endüstri-içi Ticaret Oranları

SITC	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	95-07
52	0,881	0,795	0,914	0,940	0,864	0,901	0,778	0,792	0,913	0,937	0,955	0,946	0,980	0,979
67	0,668	0,497	0,611	0,919	0,894	0,947	0,849	0,913	0,882	0,938	0,862	0,992	0,993	0,936
68	0,640	0,596	0,554	0,826	0,917	0,922	0,904	0,905	0,918	0,814	0,822	0,990	0,961	0,897
69	0,650	0,593	0,617	0,678	0,742	0,764	0,914	0,925	0,948	0,922	0,919	0,927	0,995	0,866
76	0,570	0,572	0,647	0,737	0,525	0,514	0,973	0,670	0,722	0,666	0,711	0,735	0,912	0,993
77	0,617	0,571	0,508	0,546	0,596	0,566	0,787	0,745	0,800	0,707	0,784	0,884	0,956	0,740
78	0,374	0,328	0,181	0,248	0,641	0,365	0,936	0,998	0,827	0,818	0,918	0,996	0,899	0,821
79	0,744	0,727	0,726	0,896	0,826	0,793	0,633	0,779	0,849	0,741	0,534	0,483	0,528	0,701
81	0,929	0,971	0,991	0,874	0,974	0,944	0,680	0,626	0,636	0,705	0,757	0,800	0,767	0,810
83	0,363	0,765	0,739	0,865	0,615	0,817	0,631	0,557	0,565	0,629	0,718	0,863	0,765	0,703
85	0,943	0,408	0,401	0,443	0,620	0,487	0,771	0,863	0,971	0,948	0,845	0,728	0,728	0,734
91	0,213	0,158	0,399	0,567	0,699	0,594	0,505	0,520	0,947	0,906	0,812	0,957	0,744	0,851

Bu bağlamda elde edilen G-L Endeksi sonuçları en az %70 oranı baz alındığında, Türkiye'nin AB (15) ülkeleriyle 1995 ve 2007 yılları arasında tüm yıllar itibariyle sadece, SITC - 69 (Başka Yerde Belirtilmeyen Madenden Mamul Eşyalar), 81 (Prefabrik Yapı, Sıhhi Su Tesisat, Isıtma ve Sabit Aydınlatma Cihazları), 83 (Seyahat Eşyaları, El Çantaları vb. Taşıyıcı Eşya) ve 85 (Ayakkabılar) kodlu “EMEK YOĞUN ÜRÜNLER”de,

SITC - 67 (Demir ve Çelik), 68 (Demir İhtiva Etmeyen Madenler), 78 (Kara Taşıtları) kodlu “SERMAYE YOĞUN ÜRÜNLER”de,

SITC - 52 (İnorganik Kimyasal Ürünler), 76 (Haberleşme, Sesi Kaydetme ve Kaydedilen Sesi Tekrar Vermeye yarayan Aletler) kodlu “KOLAY TAKLİT EDİLEBİLİR ARAŞTIRMA YÖNLÜ ÜRÜNLER”de,

SITC - 77 (Elektrik Makine, Cihaz ve Alet, vb. Aksam ve Parçaları), 79 (Diğer Taşıt Araçları) kodlu “ZOR TAKLİT EDİLEBİLİR ARAŞTIRMA YÖNLÜ ÜRÜNLER”de ve SITC - 91 (Diğer Düşük Değerli Ürünler) kodlu ürün gruplarında yoğun olarak endüstri-içi ticaret gerçekleştirdiği görülmektedir.

Aletler) kodlu “KOLAY TAKLİT EDİLEBİLİR ARAŞTIRMA YÖNLÜ ÜRÜNLER”de ve 96 (Diğer Düşük Değerli Ürünler) kodlu ürünlerde karşılaştırmalı üstünlük avantajına sahiptir.

Endüstri-içi ticaret esas itibariyle, sanayileşmiş ülkeler arasında ve yoğun olarak sanayi ürünleri bazında gerçekleşmektedir. Bu açıdan çalışmanın bu kısmında endüstri-içi ticaret açısından sadece Sınai Ürünler (SITC 51 - 99 Kodlu Ürün Grubu) çalışma kapsamında değerlendirilmeye alınacaktır. Bu bağlamda, sanayileşmiş ya da sanayileşme yolunda büyük gelişmeler göstermiş olan AB (15) ülkeleri baz alınarak, rakip ülkeler karşısında Türk endüstrilerinin endüstri-içi ticaret dolayısıyla sanayileşme açısından hangi endüstrilerde uzmanlaşma eğilimi gerçekleştirdiği hedeflenmektedir.

Türkiye ve AB (15) ülkeleri arasında 1995 - 2007 yılları için SITC 51 - 99 kodlu ve sanayi bazlı endüstri ya da ürün grupları itibariyle elde edilen ihracat ve ithalat değerleri ilgili G-L endeks formülüne uygulanmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde; öncelikle endüstriler-arası ticaret, diğer bir ifadeyle karşılaştırmalı üstünlükler açısından Türkiye'nin 1995 ve 2007 yılları arasında AB (15) pazarında özellikle, SITC sınıflamasına göre 25 Hammadde Yoğun endüstriden 7'sinde ve 13 Emek Yoğun endüstriden 6'sında uzmanlaşma sağlayarak avantajlı bir konum elde ettiği görülmektedir. 9 Sermaye Yoğun endüstriden 4'ünde ve Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Yönlü Ürünler için tanımlanan 7 endüstriden sadece 2'sinde bu avantaj yakalanırken, Zor Taklit Edilen Araştırma Yönlü Ürünler olarak tanımlanan 9 endüstrinin hiçbirinde ise böyle bir avantaj yakalanamamıştır. Elden edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin AB (15) pazarında, yüksek katma değer sağlayan endüstriler açısından henüz net olarak belirli bir uzmanlaşmayı sağlayamadığı ve pazar avantajını yakalayamadığı görülmektedir.

Endüstri-içi ticaret açısından elde edilen bulgular incelendiğinde ise; 13 Emek Yoğun endüstri içerisinde 4, Sermaye Yoğun olarak tanımlanan 9 endüstri içerisinde 3, Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Yönlü Ürünler olarak tanımlanan 7 endüstride 2 ve Zor Taklit Edilen Araştırma

Yönlü Ürünler olarak tanımlanan 9 endüstride de sadece 2 endüstride yoğun olarak endüstri-içi ticaretin gerçekleştirilmekte olduğu belirlenmiştir.

Endüstri-içi ticaret bağlamında yoğunluk sağlanan endüstrilerin genel olarak endüstriler-arası ticaret açısından da belirli bir uzmanlaşmanın sağlandığı düşük katma değerli endüstrilerle benzerlik göstermesi Türkiye açısından gerek endüstriler-arası ticaret ve gerekse de endüstri-içi ticaret açısından elde edilen bulguların tutarlılığını göstermektedir. Ancak, Kolay Taklit Edilen Araştırma Yönlü Ürünler olarak sınıflandırılan 7 endüstriden 52 (İnorganik Kimyasal Ürünler) ve 76 (Haberleşme, Sesi Kaydetme ve Kaydedilen Sesi Tekrar Vermeye yarayan Aletler) kodlu 2 endüstride hem endüstriler-arası ticaret ve hem de endüstri-içi ticarete belirli bir yoğunluğun yaşanması, ayrıca Zor Taklit Edilen Araştırma Yönlü 9 Endüstride belirgin bir uzmanlaşmanın tespit edilememesine rağmen 77(Elektrik Makine, Cihaz ve Alet, vb. Aksam ve Parçaları) ve 79 (Diğer Taşıt Araçları) kodlu endüstrilerde endüstri-içi ticaretin yoğunlaşması, Türkiye açısından yüksek katma değerlerin üretildiği araştırma yönlü endüstrilerde rekabet gücü açısından olumlu gelişmelerin bir belirtisi olarak algılanabilir.

Çalışmada elde edilen bulgular genel olarak Gümrük Birliği bağlamında değerlendirildiğinde, endüstriyel bazlı olarak, Gümrük Birliğinden beklenen sonuçların 12 yıllık süreç içerisinde olumlu bazı gelişmelere rağmen henüz beklenen düzeylerde gerçekleştirilemediği de görülmektedir.

KAYNAKÇA

Adler, M. (1970). "Specialization In The European Coal And Steel Community", *Jurnal Of Common Market Studies*, Vol. 8, Oxford

Aktan, C. ve Vural, İ. (2004-A). *Rekabet Gücü Ve Türkiye*, T.İ.S.K. Yay., Rekabet Dizisi: 3, No: 255

Balassa, B. ve Bauwens L. (1987). "Intra-Industry Specialisation In A Multi-Country And Multi-Industry Framework", *The Economic Journal*, Vol. 97, No: 388

Balassa, B. (1986). "Endüstri-İçi Ticaret Ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Dünya Ekonomisine Entegrasyonu", *Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler*, (Derleyen: H. Avni Hedili) Maliye Ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama Ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yay. No: 1986/270

Balassa, B. (1963). "European Integration: Problems And Issues", *The American Economic Review*, Vol. 53, Menesha

Balassa, B. (1979). "Intra-Industry Trade And The Integration Of The Developing Countries To The World Economy", *World Bank Staff Paper*, No:312

Balassa, B. (1966). "Tarif Reductions And Trade In Manufacturers Among The Industrial Countries", *The American Economic Review*, Vol. 56, No:3

Batra, A. ve Khan Z. (2005) "Revealed Comparative Advantage: An Analysis For India And China", *Indian Council For Research On International Economic Relations*, Working Paper, No: 168, New Delhi

Carbough, R. J. (1992). *International Economics*, Fourth Edition, Wadsworth Publishing Company, California

Dixit, A. ve Norman, V. (1980). *Theory Of International Trade*, Cambridge University Press

Dixit, A. ve Stiglitz, J. E. (1977) "Monopolistic Competition And Optimum Product Diversity", *The American Economic Review*, Vol. 67

DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı), "Türkiye Dış Ticaret Stratejisi (2005-2010-2015-2023)", <http://www.dtm.gov.tr/ead/strateji/indxstr.htm/02.09.2006>

Ellsworth, P.T. (1958). *The International Economy*, The Macmillan Company, New York

Ethier, W. J. (1979). "International Decreasing Costs And World Trade", *Journal Of International Economics*, Vol.9

Ethier, W. J. (1982). "National And International Returns To Scale In The Modern Theory Of International Trade", *The American Economic Review*, Vol. 72, No: 3

Falvey, R. E. (1981). "Commercial Policy And Intra-Industry Trade", *Journal Of International Economics*, Vol. 11

Ferman, M., Akgüngör, S. ve Yüksel, H. A. (2004) "Türkiye'nin İhracat Rekabet Gücü Ve Sürdürülebilirliği: Avrupa Birliği Pazarında Rakip Ülkeler Ve Türkiye Açısından Bir Karşılaştırma", 5-9 Mayıs, İzmir: *Türkiye İktisat Kongresi, Gelişme Stratejileri Ve Makroekonomik Politikalar İçerikli Tebliğ*

Greenaway, D. (1985) *International Trade Policy*, ELBS Macmillan Publisher Ltd., London

Grubel H.G. ve Lloyd P.J. (1975). *Intra-Industry Trade : The Theory And Measurement Of International Trade In Differentiated Products*, John Willey&Sons, London And New York

Güran, N. (1990). *Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücü*, Ankara: Dpt Yay., No: 2231

Harrigan, J. (1994). "Scale Economies And The Volume Of Trade", *The Review Of Economics And Statistics*, Vol. 76, No:2

Heckscher, E. F. (1991). "The Effect Of Trade On The Distribution Of Income", *Heckscher-Ohlin Trade Theory*, The Mit Press, (Edited By Harryflam And M. June Flanders), Cambridge

Helpman, E. ve Krugman, P. R. (1985). *Market Structure And Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition And The International Economy*, Mit Press, Cambridge

Helpman, E. (1981). "International Trade In The Presence Of Product Differentiation, Economic Of Scale And Monopolistic Competition: A Chamberlin-Heckscher-Ohlin Approach", *Journal Of International Economics*, Vol. 11

Hinloopen, J. Ve Marrewijk, C. V. (2004). "Dynamics Of Chinese Comparative Advantage", *Tinbergen Institute*, Discussion Paper, No: T1 2004-034/2, Rotterdam

Hoen, A. R. Ve Ooeterhaven J. "On The Measurement Comparative Advantage", [Http://Som.Rug.Nl](http://Som.Rug.Nl) (15. 12. 2005)

Hummels, D. ve Levinsohn, J. (1995). "Monopolistic Competition And International Trade: Reconsidering The Evidence", *The Quarterly Journal Of Economics*, Vol. 110, No: 3

Hummels, D. Ve Levinsohn, J. (1993). "Product Differentiation As A Source Of Comparative Advantage?", *The American Economic Review*, Vol. 83, No: 2, Papers And Proceedings Of The Hundred And Fifth Annual Meeting Of The American Economic Association

Johnson, H. G. (1962). "Comparative Cost And Commercial Policy", *Money, Trade And Economic Growth*, George Allen And Unwin Ltd., London

Karakaya, E. Ve Özgen, F. B. (2002). "Economic Feasibility Of Turkey's Economic Integration With The Eu: Perspectives From Trade Creation And Trade Diversion", Ankara: *Vi. Erc-Odtu Uluslararası Ekonomi Kongresi*

Karluk, R. (2002). *Uluslararası Ekonomi, Teori Ve Politika*, 6. Baskı, İstanbul: Beta

Krugman, P. R. (1979). "Increasing Returns, Monopolistic Competition, And International Trade" *Journal Of International Economics*, Vol. 9, North-Holland Publishing Company

Krugman, P. R. (1981) "Intraindustry Specialization And The Gain From Trade", *The Journal Of Political Economy*, Vol., 89, No:5

Krugman, P. R. (1983). "New Theories Of Trade Among Industrial Countries", *The American Economic Review*, Vol. 73, No:2, Papers And Proceedings Of The Ninety-Fifth Annual Meeting Of The American Economic Association

Krugman, P. R. (1980). "Scale Economies, Product Differentiation, And The Pattern Of Trade", *The American Economic Review*, Vol. 70, No:5

Leontief, W. (1969). "Domestic Production And Foreign Trade: American Capital Position Re-Examined" Bhagwati Jadish, *International Trade*, Penguin Books Inc., Harmondsworth

Li, Kui-W. ve Bender, S. (2002). "The Gain And Loss Of Comparative Advantage İn Manufactured Exports Among Regions", *Yale University Economic Growth Center*, Discussion Paper, No:853

Loertscher, R. ve Wolter, F. (1980). "Determinants Of Intra-Industry Trade: Among Countries And Across Industries", *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 116

Narin, P. (2002). "Endüstri-İçi Ticaret Ve İhracata Dayalı Sektörler Açısından Türkiye Uygulaması", *T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*, İzmir: Yayınlanmamış Doktora Tezi

Ohlin, B. (1991). "The Theory Of Trade" *Heckscher-Ohlin Trade Theory*, The Mit Press, (Edited By Harryflam And M. June Flanders), Cambridge

Ohlin, B. (1967). *Interregional And International Trade*, Harward University Press, Cambridge

Pugel, T. A. (2004). *International Economics*, Twelfth Edition, Mcgraw-Hill Companies, Inc., Boston

Ricardo, D. (1996). *On The Principles Of Political Economy And Taxation*, Prometheus Books, New York

Root, F. R. (1990). *International Trade And Investment*, Sixth Edition, South-Western Publishing Co., Cincinnati, Ohio

Salvatore, D. (1990). *International Economics*, Third Edition, Macmillian Publishing Company, New York

Sapir, A. (1992). "Regional İntegration İn Europe", *The Economic Journal*, Vol. 102, No: 415

Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat, Teori Politika Ve Uygulama*, 15. Basım, İstanbul

Tekgül, Y. B. (2000) "Ekonomik Entegrasyon Ve Endüstri İçi Ticaret: Türkiye Ab Ülkeleri Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Eğilimi", *T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*, Adana: Yayınlanmamış Doktora Tezi

Togan, S. (1993) *1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi Ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu*, , Ankara: Türk Eximbank Araştırma Dizisi, No:1

Utkulu, U. Ve Seymen, D. (2004) "Revealed Comparative Advantage And Competitiveness: Evidence For Turkey Vis-A-Vis The Eu/15", *Europen Trade Study Group 6th Annual Conference, Etsg 2004*, Nottingham

Wells, S. J. (1973). *International Economics*, (Revision By: Brassloff E.W.), George Allen And Unwin Ltd., London

Yenilmez, F. (2004). *Türkiye'nin Ab İle Dış Ticaretinde Endüstri İçi Ticaret (Türkiye-Almanya Örneği)*, TOBB

Yılmaz, B. Ve Ergun, S. J. (2003) "The Foreign Trade Pattern And Foreign Trade Specialization Of Candidates Of The European Union", *Ezoneplus Working Paper*, No: 19, Berlin, September

Yılmaz, B. (2003) "Turkey's Competitiveness İn The European Union: A Comparison With Five Candidate Countries – Bulgaria, The Czech Republic, Hungary, Poland, Romania – And The Eu15", *Ezoneplus Working Paper*, No: 12, Berlin, February

www.eurostat.com